
Magán- és szabadiskolák Dániában

KOVÁCS KATALIN

A magán- és szabadiskolák táblázatából kiderül (a terminológiáról lentebb), hogy valamennyi korcsoport választhat alternatív iskolát az állami oktatási intézmények mellett. Sőt olyat is, amely átvágja a szokásos iskolaváltási lépcsőket (pl. a 12 osztályos iskola vagy a bentlakásos, alsó középfokú iskola). A táblázat azonban messze nem tükrözi azt a változatosságot, melyet a dán magán- és szabadiskolák képviselnek pedagógiai, politikai, felekezeti arculat, tanulói létszám, működési szabályzat stb. szempontjából. A működő iskolák számát mutató statisztikai adatok is rendszeresen változnak, az 1980-as évtizedben például megszűnt ugyan mintegy azaz magániskola, de nyolcvan újat indítottak be. különösen a népfőiskolák és a kislétszámú szabadiskolák érzékenyek a jelentkezési-beiratkozási kedvre, hiszen az állami támogatás jelentős hányada a tanulónkénti fejkvóta. A magániskolába járók összlétszáma a nyolcvanas évek eleje óta folyamatos növekedést mutat.

Az oktatási magánszektor virágzása Dániában

Az iskolaköteles korú (16 év) gyerekek kb. 10%-a jár magániskolába. Az országos átlag azonban változatos területi megoszlást takar. Egyes falvakban, ahol az állami általános iskola mellett működik egy szabadiskola is, fele-fele is lehet a tanulói megoszlás. Az iskolai kínálattól függően egy-egy városban is elérheti a magániskolába járók száma a 20%-ot.

A magániskolák népszerűsége többek között annak köszönhető, hogy 1851 óta az állam fokozatosan átvállalta a magániskolák (és a népfőiskolák) fenntartásának költségeit anélkül, hogy szigorú szabályozással megfosztotta volna őket egyéni sajátosságaiktól. Im már hosszú évtizedek óta valamennyi magániskola fenntartási költségeinek 85%-át az állam állja (fizetések, az épületek fenntartása, tanszerek stb.). Az állam abban is jelentős szerepet játszik, hogy növekedjen az új oktatási intézmények létrehozására gyűjtött tőkealap. Az iskolák fenntartásának maradék 15%-át a szülőknek illetve a diákoknak kell fedezniük. Ez az összeg azonban olyan kicsi, hogy senkit nem akadályoz meg abban, hogy magániskolába járjon, ha úgy kívánja.

Összehasonlításként vessünk egy pillantást a szintén nagy magániskolai hagyományokkal rendelkező Egyesült Királyságra. A statisztikák itt is a magániskolák népszerűségét mutatják, számuk és tanulói létszámuk növekvő tendenciát mutat. Az adatok mögött azonban egészen más társadalmi jelenségek húzódnak meg. A magánoktatás 1980 körül kezdődő felvirágzása az Egyesült Királyságban egyenes válasz az állami oktatás romló színvonalára, az iskolákban folyó munkát korlátozó állami intézkedésekre. Legalábbis azon társadalmi rétegek körében, amelyek anyagilag megengedhetik az állami oktatás kritikáját. Ugyanis egy átlag brit magániskolában kb. nyolcszor annyi tandíjat kell fizetni, mint egy párhuzamba állítható dán intézményben. Ilyen magas tanítási költségeket csak az egyébként is kivételezett helyzetben lévők vállalhatnak fel. A brit magániskolák számának növekedése tehát azt mutatja, hogy a választék bővült a társadalmi

skála felső szintjein, de drámaian csökkent a társadalom alacsonyabb rétegei szempontjából.

Dániában a magániskolák magas állami támogatásával sikerül a válsztékot oly módon növelni, hogy az nem sért más kívánatos politikai értékeket. Az államilag finanszírozott, de független dán magániskolai rendszer azt bizonyítja, hogy a tanulási válszték bővítése kéz a kézben járhat a társadalmi egyenlőség és igazságosság növekedésével.

A dán állam kevésbé avatkozik bele a magániskolák ügyeibe, még a tanfelügyelet jogán sem. A törvények szerint nagyrészt a szülők választott képviselői látják el felügyeleti teendőket. Különösen érvényesül ez az átlag 40-50 tanulóval működő kis szabadiskolákban, melyeket legtöbbször olyan szülők alapítanak, akik valamilyen okból elégedetlenek az állami oktatási rendszerrel. Az elégedetlenség leggyakoribb forrása az, hogy az állami iskolák túl nagyok és túl személytelenek, a tantervi keretek szűkek, és a szülőknek nem lehet elegendő beleszólásuk az iskola irányításába. A kisiskolák esetében a szülők többsége a középosztályhoz tartozik, azaz oktatók, tisztviselők, újságírók, művészek stb. De egyes helyeken a tanulók túlnyomó többsége munkáscsaládból jön. Persze az osztálykülönbségek Dániában messze nem olyan hangsúlyosak, mint Nagy-Britanniában.

Egészében véve az oktatási magánszektor virágzását Dániában mindenki úgy tekinti, mint a politikai pluralizmus és tolerancia legékeesebb megnyilvánulását. Például az ún. Tvind-iskolák, melyek radikális és nyíltan marxista felfogásukról ismertek (gyümölcssei a hatvanas-hetvenes évek nagy alternatív mozgalmainak), sok támadást kapnak, de senkinek nem jutna eszébe bezárásukat követelni. A közvélemény szerint amíg egy iskola hallgatúkat tud vonzani, egyértelműen közcélú szolgál. A dán politikai kultúra szerint a tiltakozás és az ellenzéki magatartás hasznos a demokrácia szempontjából, s ez különösen igaz, ha az oktatás területéről van szó. Ezt az állítást igazolhatja az a tény, hogy jóllehet konzervatív kormány van hatalmon Dániában 1982 óta, semmiféle törekvés nem volt arra, hogy beavatkozás történjen a baloldali vagy más alternatív iskolák működésébe.

iskolatípus	állami	magán
általános iskola 1–9/10.o.	2430	408
általános iskola 8–10.o.	—	197
gimnázium	154	20
népfőiskola	—	105
tanár- és szoc.ped.-képző főisk.	28	1

1. táblázat

Az iskolák száma típusuk és jellegük szerint 1990

(A táblázat nem tartalmazza a szakképző intézményeket és a tanárképzésen túli felsőoktatási intézményeket. Forrás: Oktatási és Kutatási Minisztérium, Koppenhága.)

A magániskolák főbb típusai

Meglehetősen nagy a változatosság a magániskolák között iskolai méretek, oktatásfilozófia, politikai orientáció vagy vallási elkötelezettség szempontjából. Nehéz a pontos terminológiát eltaálni, hiszen eltérő az európai s ezen belül a dán és a magyar szóhasználat is. (Kevés ország tagadná meg az „állami” jelzőt attól az iskolatípustól, melynek költségvetése 75-80%-ban az államtól származik.)

A dán *magániskolák* valamennyi típusa *alternatív*, hiszen önálló, az állam által nem kontrollált saját tanterv alapján tanítanak. Valamennyi magániskola *alapítványi* formában működik.

A „magán, alternatív vagy alapítványi iskola” egymásnak szinonímái tehát, ha Dániát kívülről vesszük szemügyre. A belső szóhasználatban a *magániskola* elnevezés viszont csak bizonyos iskolákat illet: a *felekezeti* iskolákat (melyek fele lutheránus, fele katolikus), a nagy, *külföldi pedagógiai modellekre* épülő iskolákat (*Freinet, Montessori, Waldorf* stb.),

a szülők által létrehozott – saját pedagógiai, politikai orientációjú – *kisiskolákat*, ill. azokat a *tradicionális, vizsgaorientált magániskolákat*, melyek a mai napig őriznek valamit a múlt század elit hagyományaiból. Ez utóbbiak gyakran alapítójuk nevét viselik, és ezek hasonlítanak leginkább az Európa-szerte népszerű testvérintézményeikre.

A dániai magániskolák legnagyobb csoportját azok az intézménytípusok alkotják, melyek az oktatási rendszer szerves belső fejlődésének eredményeképp jötteklétre, és pedagógiai szemléletükben jelentősen eltérnek az európai mintáktól, az ún. *Grundtvig-Kold pedagógiai hagyomány* szellemében tanítanak. Az egyes iskolatípusoknak jellegzetes, sokszor csak körülírással fordítható dán neve van. Gyűjtőszóval *szabadiskoláknak* hívják ezeket az intézményeket, megkülönböztetésül tehát a fent említett magániskolákkal szemben.

Szűkebb, hétköznapi használatban *szabadiskolának* (friskoler) az általános iskolai korosztályt tanító grundtvigi iskolákat nevezik. Ezek elsőtől a kilencedik-tizedik osztályig tanítanak.

A már egybeforrt alapoktatás (1-6. osztály) és alsó középfokú oktatás (7-9/10. osztály) korábbi elkülönülésének egyik jele az *efterskole*, a „*folytató iskola*” megléte. Az alsó középfok egy vagy két éve végezhető el itt a bentlakásos formából eredő különleges tanterv alapján.

A tankötelezettség korából kinőtt, pályaválasztásban bizonytalan tizenéveseknek ajánl egy-két év gondolkodási időt a *termelési iskola* (production hojskole), melyben egyes műveltségi tárgyak tanulása mellett tanműhelyekben dolgoznak, és fizetést is kapnak a tanulók.

A méltán világhíres dán *népfőiskola* a szabadiskolák kategóriájának utolsó nagy csoportja, a felnőttek iskolája. Ez a grundtvigi hagyomány legbővebben termő fája, s kevesen vitatnák, hogy történetiségében a dán demokrácia egyik alappillére.

A kisiskolás korcsoporttól a felnőttekig mindenkiről gondoskodó dán pedagógiának, a Grundtvig-Kold hagyománynak saját tanárképző intézménye van, az Ollerupi *Szabad Tanárképző Magánfőiskola*.

A dániai magániskolák itt következő bemutatása önkényesen a szabadiskolákra korlátozódik. Egy katolikus gimnázium vagy egy Walddorf-iskola sokban hasonlít az Európa-szerte működő és Magyarországon is ismert hasonló szellemiségű intézményekhez. Koncentráljunk tehát a sajátosan dán intézményekre, létrejöttük történetére és jelenlegi működésükre.

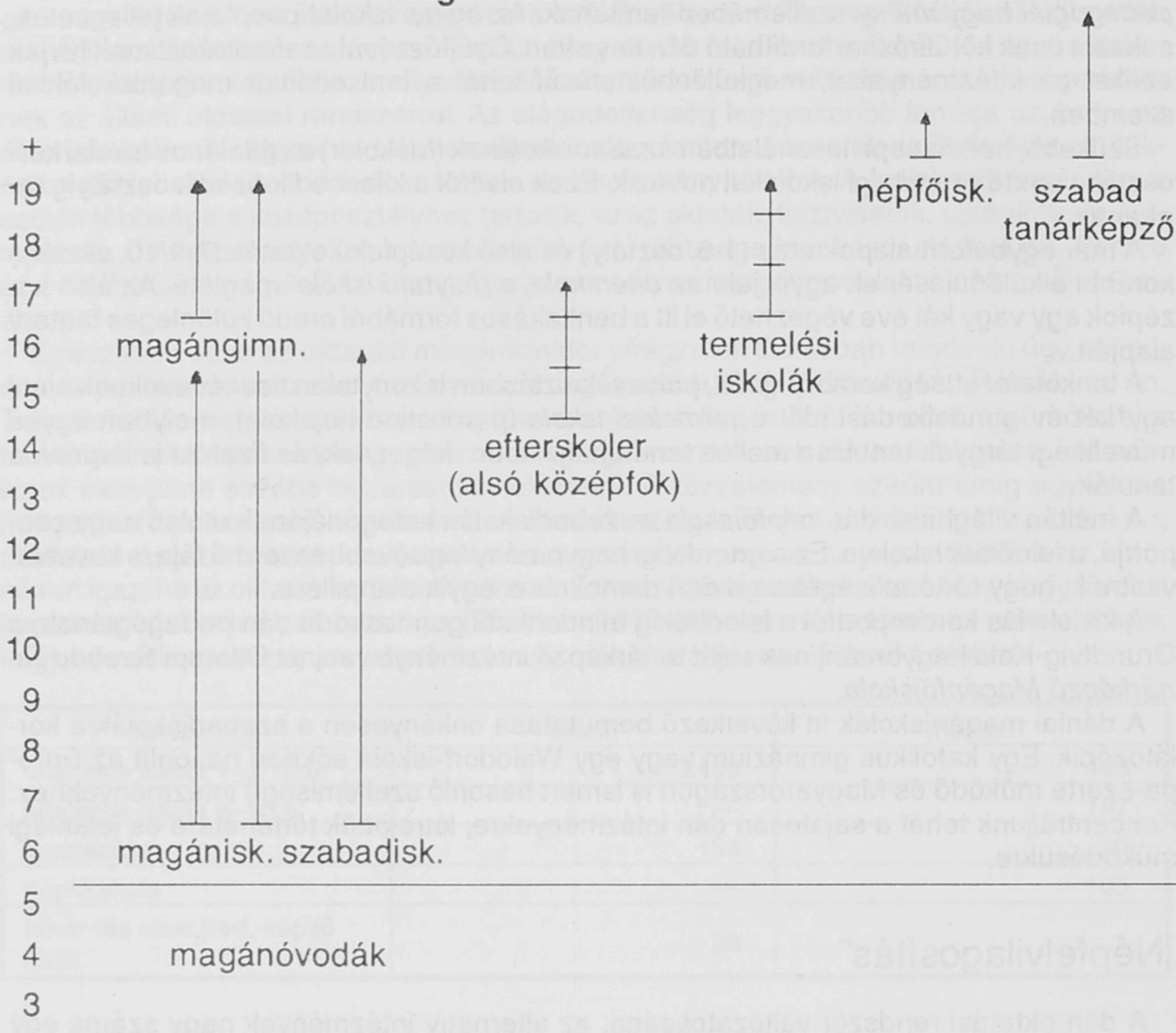
„Népfelvilágosítás”

A dán oktatási rendszer változatossága, az alternatív intézmények nagy száma egy jellegzete dán fogalomban gyökerzeik. „Folkeoplysning” a kifejezés, melynek – mint oly sok jellegzetes belső nemzeti fejleménynek – nehéz a fordítása. A szó előtagja, a „folke” nagyjából megfelel a magyar „nép” szónak, abban az értelemben, ahogy ezt a magyar reformkor nagyjai használták. Az „oplysning” fordításával viszont már bajban vagyunk, hiszen „felvilágosodás” jelentés; ben f; lreveyet[. A magyarban és más európai nyelvekben ez egy politikai mozgalom és irodalmi stílusirányzat neve. A „felvilágosítás” fordítás a magyar szó sajátos használata miatt még félrevezetőbb, bár ha „népfelvilágosítás”-ént vagy „népoktatás”-ként fordítjuk az összetételt, a 19. századi dán jelentéshez meglehetősen közel állunk.

A mozgalom kezdetétől napjainkig eltelt másfél évszázad létrehozta azokat az állami és magán oktatási intézményeket, melyek a „népoktatás” általános feladatait ellátják. A „folkeoplysning” mozgalma tehát egyike a dán sikertörténeteknek. Ezért van, hogy a 20. század végi használatában a szó jelentése már jelentősen leszűkült: azokat a felnőttek részére szervezett képzési formákat, kultrális és szabadidős tevékenységeket jelzik vele, melyek végzettséget, bizonyítványt nem adnak, de jelentősen hozzájárulnak a személyiség fejlesztéséhez és a közösségi kapcsolatok erősítéséhez. Társadalmi szinten kifejezik a posztindusztriális társadalom újszerű viszonyát a felszabadult munkaidő kulturált eltöltéséhez. A „folkeoplysning” legfrissebb, 1991-es parlamenti törvénye a felnőttoktatás egyes intézményei, az ifjúsági szervezetek, a sportegyesületek, a felsőoktatás tenterven

kívüli tevékenységei és egyes kulturális intézmények működése felől rendelkezik. Az új törvény a decentralizáció szellemét tükrözi. A fent említett intézmények és tevékenységek támogatását helyi, illetve önkormányzati hatáskörbe utalja. Az önkormányzatok szakbizottságai felelősek tehát a népfőiskolák, a kulturális, sport és egyéb egyesületek fenntartásáért, a helyi kezdeményezések felkarolásáért.

Magán- és szabadiskolák

2. táblázat
Magán- és szabadiskolák

Grundtvig

A népfelvilágosítás eredeti jelentésében annak a dán mozgalomnak jelszava, mely az európai felvilágosodás és romantika nemzeti áramlataként a dán nép, a dán parasztság felemelését tűzte ki céljául. A mozgalom atyja és elnevezője *Nikolaj Severin Frederik Grundtvig* (1783-1872), pap, költő és filozófus. Az itt következő történeti áttekintés pedagógiájáról és az arra épülő iskolatípusokról szól.

Az 1801-es dániai népszámlálás szerint a lakosság háromnegyede tanyákon és falvakban élt. A jobbágyi kötöttségek hivatalosan már nem léteztek, a tulajdonviszonyok azonban kevés mozgásteret nyújtottak a parasztságnak. A napóleoni háborúkat követő gazdasági válság elkerülhetetlenné tette az agrárreform felgyorsítását, és az 1814-es, elemi oktatást bevezető törvény mutatja azt a felismerést, hogy a reform nem lehet sikeres a parasztság legalább minimális iskolázottsága nélkül. Az elemi iskola néhány osztályán kívül a konfirmációra készülési vasárnapi vagy esti órái azonban ki is merítették a parasztság oktatását. Az 1830-as párizsi forradalom, majd az ezt követő európai forra-

dalmi hullám irányította a figyelmet a társadalom széles rétegeinek politikai és szociális kiszolgáltatottságára, képviselőjük hiányára. 1831-ben regionális tanácstestületek felállítására került sor, melyben módosabb farmerek is helyet kaptak. Ezen testületek némelyikében fogalmazták meg, hogy az elemi iskola nyújtotta oktatás kevés, esti iskolákra és agrárfőiskolákra van szükség.

Abban, hogy a népiskoláztatás felismert szükségszerűsége nem a hagyományos oktatási intézményeket szülte, kiemelkedő szerepet játszott Grundtvig és az ő nyomdokain haladó népnevelők egész sora.

Grundtvig vallásos énekeit a mai napig énekelik, s nemcsak istentiszteleteken, hanem esküvőkön és karácsonykor is. Összes művei mintegy 130 kötetet töltenének meg, nézetei – újabb és újabb interpretációban – a mai napig befolyásolják a közgondolkodást s elsősorban az oktatási intézmények működését. Érdeklődése az oktatás kérdései iránt személyes tapasztalataiban gyökerezik. *Thomas Rordam* következőképpen foglalja össze Grundtvig nézeteinek kialakulását:

„kilencéves korában Grundtvig a thyregodi paphoz került magántanulóként. Későbbi visszaemlékezései szerint ez volt a tanulás legjobb formája, hiszen otthonias légkört biztosított. Tizenöt évesen az arhusi latingimnázium »ellenséges rengetegé«-be került. Rövid idő alatt meggyűlölte a »fekete iskolá«-t, mely halott betűtenger könyörtelen biflázását követelte. 1854-ben azt írta, hogy szívesen szavazna a gimnáziumok eltörlése mellett, mert az ottani oktatás lélekölő, újratermeli a butaságot, és elidegeníti a hallgatókat a valóságos élettől. 1834-es, *A dán négyéveses lóhere* c. pamfletjében azt állította, hogy a jó iskola okos és energikus fiatalok intézménye, ahol olyan ismereteket és készségeket sajátítanak el, melyeket későbbi életükben hasznosítani tudnak.” (1)

„Grundtvigra nagy benyomást gyakoroltak angliai útjai, különösen Cambridge szelleme. Nem túlzás azt állítani, hogy a trinity College ültette el azt a magot, melyből a nép-főiskola elképzelése kinőtt. Itt Grundtvig azt látta, hogy az oktatók és a hallgatók között élénk interaktus bontakozik ki, s nem csak a tanórákon. A college létforma, a közös szállás olyan tevékenységeknek és olyan tanár-diák viszonyoknak nyújtott teret, mely elképzelhetetlen lett volna a Grundtvig által meg tapasztalt unalmas és hagyományos koppenhágai egyetemen.” (2)

A társadalmi-gazdasági problémák megoldását, a forradalom elkerülését, a nemzeti hagyományok ápolását, a hitélet megújulását Grundtvig csak a nevelés szemléletének és gyakorlatának gyökeres megújításával látta keresztülvihetőnek. Az 1830-as években sorra írta e témában röpiratait, ezekből körvonalazódik az általa elképzelt parasztfőiskola koncepciója.

„Attól félt, hogy az »ügyeskedők egy kis csoportja kisajátítja a kormányzás intézményeit«, hogy a klasszikus nevelési hagyományt követő oktatási intézmények »megmérgezik a későbbi állampolgárokat«, akiknek döntései »forradalmat robbanthatnának ki«, mert a demokráciának »nem lennének széles társadalmi alapjai«. A parasztfőiskola létrehozása »élet vagy halál kérdése« a dán társadalom szempontjából.

Ebben a »mindennapi dán élet és állampolgárság iskolájában« széles körű képzésre kerülne sor, mely »messze meghaladja a vallás, írás és aritmetika hagyományos tananyagát«. A »néplélek«, a »népi karakter fejlesztésének« iskolája lenne, azaz mentalitásában és tematikájában dán: a dán nyelv, a dán jellem, a nemzeti hagyományok és a közös sors tanulmányozásának színtere. »Humanista« iskola, de nem a műveltségtartalmat illetően – Grundtvig nagyon ellentmondásosnak tartotta, hogy távoli korok és tájak nagyjai, a görögök vagy a rómaiak diktálják a tananyagot –, hanem emberközpontúságában, ahogy az megnyilvánulhat a »történeti-poétikai« megközelítésben.

A főiskola »az élet iskolája« kell legyen, szemben a gimnáziummal, mely »a halál, a holt betű iskolája«. Szerepe a »ráébresztés«, a »felvilágosítás«. »Ráébreszteni« pedig a mindenkiben benne szunnyadó »életlehetőségekre« kell, az élet célja e lehetőség megvalósítása. A dán népben rejlő lehetőségek feltárásához segítséget nyújt »az északi, nordikus mitológia« ismerete, hiszen a mítosz adhat fogódzót »a néplélek« megismeréséhez, az »önmeghatározáshoz«. A »történeti-poétikai« szemlélet tehát nem ismereti vagy esztétikai kíváncsi, hanem módszer. A »láthatatlan világ, a lélek világa« rendelkezik »kreatív erővel«, s feltárása az »előszó« (előadás) és a »társalgás« segítségével lehet-

séges. A történeti-poétikai megközelítés »élénk együttműködést« kíván és eredményez oktatók és hallgatók, hallgatók és hallgatók között. A tanulási folyamat végeredménye így nem kiszámítható, tanár által nem kontrollálható és lefojtható. A kérdezést bátorító szabad előadás, a hozzászólás, a vita, az érvelés, a kötetlen beszélgetés, s közös éneklés a módszer tárháza.

»Az ember nem majom«, nem »okítás«-ra –Grundtvig nem is használta, gyűlölte az »okítás« szót–, hanem »felvilágosodásra«, »ráébredésre«, szerves fejlődésre an szüksége. Ebbe beletartozik a keresztényi megújulás is, de Grundtvig új vallásos megközelítése szerint »először az ember, aztán a keresztény.« (3)

Nézeteiben jól tettenérhető az európai felvilágosodás, *Rosseau* és *Pestalozzi* nevelélméletének hatása, de a nemzeti (és skandináv) hagyományokra építés igénye Grundtvigot a romantika nagy iskolájához kapcsolja.

A grundtvigi koncepció logikus része, hogy a „folkeoplysning”-ben való részvétel eredménye nem számszerűsíthető. A szabadiskolák mai napig érvényes alapszabálya és közös jellemzője, hogy nincsenek évközi és év végi vizsgák, érdemjegyek. A Szabad Tanárképző Főiskola például valószínűleg világritkaság: a tanulmányokat lezáróan úgy ad tanári diplomát, hogy a hallgatók az öt év alatt egyetlen vizsgát sem tesznek.

Grundtvig az általa megálmodott főiskola létrehozásához nem tudta a feltételeket előteremteni, nem nyitotta meg kapuit a Parasztakadémia Soroban. De hosszas társadalmi vita bontakozott ki arról, hogy az agrárreform megvalósítása érdekében nem általános képzést, hanem konkrét mezőgazdasági stúdiumokat kell beindítani. Ez a pragmatikus törekvés létre is hozott néhány mezőgazdasági technikumot, melyek városi környezetben a kialakuló szakképzési rendszerbe illeszkedtek be. A 19. század második fele az állami iskolarendszer és a magániskolák választékának bővülését is magával hozta. Az elitképzés, a vizsga- és teljesítményorientáltság igénye párhuzamosan jelentkezett a falusi lakosság felemelését célul kitűző törekvésekkel, s meg is teremtette városi intézményrendszerét.

Ha a dán iskolarendszer fejlődése csak ezen a sínen halad, Dánia nemm tért volna el jelentősen más nyugat-európai országoktól. A gazdasági fellendülésre, a helyz és országos kormányzati rendszer átalakítására, a demokrácia intézményeinek kialakítására nem kerülhetett volna sor, vagy csak jóval később. Ezeknek a pozitív változásoknak a kulcsa a megnyíló népfőiskolák népdzerúsége, a széles körű népoktatás bevezetése, a paraszt-ság felemelése. Grundtvig volt tehát ennek a mozgalomnak az atyja, ebben rejlik mai napig élő kultuszának magyarázata.

Röpirataiban, elődásaiban, könyveiben kifejtett elmélete, pedagógiai szemlélete termékeny talajra hullt. A társadalmi problémákra megoldást kereső reformpedagógusok, papok és politikusok találták meg Grundtvigban jelképesen és valóságosan is azt a vezéralakot, akihez csatlakozhattak, akinek elméletét a gyakorlatban kipróbálhatták. Vagy éppen vitatkozhattak vele, s saját megoldási javaslataikkal fejleszthették tovább a dán mentalitást és –nem túlzás– a társadalmi berendezkedést mai napig meghatározó dán pedagógiai szemléletet.

Kold és a szabadiskolák

Christen Kold (1816-1870) volt az a pedagógus, akinek a népfőiskolák és szabadiskolák otthonias, meleg légkörüket köszönhetik. Legendás figurájáról (a „paraszt Szókratész”) számos történet kerengett már életében: fiatla korában mezítláb, tanítói diplomával nevelősködött módosabb családoknál, s a gyakorlatban tapasztalta meg a bibliai történetmondás előnyeit az olvasáshoz képest. Szokatlan pedagógia módszerei miatt nem kapott állást állami iskolában, így elkísért egy misszionáriust a Közel-Keletre, és könyvkötőként kereste kenyerét. Félretett pénzét hazahozva saját iskolát kezdett építenie 1851-ben, egy szerény, zsúpfedeles házat. A kisgyermek számára megnyitott „szabad” iskolája lett az őse a híres ryslingei népfőiskolának. (Kold háza a mai napig áll, néhány száz méterre található a népfőiskola épületegyüttesétől.) És ez a kísérlet alapozta meg a szabadiskolai mozgalom kialakulását is.

Grundtvig pedagógiai elmélete nagy hatással volt Koldra, anyagi támogatást is Grundt-

vig segítségével szerezett. Szerinte azonban a népoktatást fiatalabb korban, a kötelező elemi helyett (friskole), vagy azt követően (efterskole) kell széles körűvé tenni. A gyermeknek nagyobb a fogékonyságuk a költészetre és a bibliai vagy mitológiai történetekre. saját iskolájában a Szentírást, egyháztörténetet, dán és skandináv történelmet és költészetet tanított, de persze szerepelt az írás, az olvasás és az aritmetika is a tantárgyak között. Ennek ellenére sok támadás érte, hogy nevelési koncepciója nem szolgálja a gyakorlati készségeket, és nem ad kenyeret tanítványai kezébe.

E támadások miatt iskoláját többször költöztette, de mindig tanítványaival lakott, egy hálóteremben is aludt velük, s közösen végezték a bentlakásos iskola fenntartásának feladatait. Inkább apja, mint tanára volt tanítványainak, az otthonias, bizalomra építő légkör megteremtését látta fő feladatának. A figyelem és a törődés nyújtja azt a környezetet, mely az eltévelyedésre való hajlamot jóra váltja. A szorgalom, az igyekvés, a másokkal törődés, a felebaráti szeretet azok az értékek, melyeket az iskolának közvetítenie kell.

Kísérletei látogatókat vonzottak, s a kibontakozó népfőiskolai mozgalom is sokat átvett javaslataiból, megoldási módokból. Pedagógiai elveinek fő letéteményese azonban nem a felnőttek, hanem a kisgyermekes iskolája, a szabadiskola lett. Kold elméleti és gyakorlati útmutatása a szabadiskola működését illetően a mai napig meghatározó. „Szabad” iskola, mert az egyháztól és az államtól függetlenül létezik. A szülők döntő szerepet játszanak mind az iskola eléréhívésében, mind fenntartásában. A szülők választják ki és fizetik a nevelőket, s azt várják el tőlük, hogy ne öljék ki a gyerekekből a természetességet, ne „gyalulják bele” egy merev vizsgarendszer követelményeibe. Az élőlő és a személyes példa erejével neveljenek a szülőföld szeretetére, a keresztény értékrendre, a másik iránti figyelemre.

Életének utolsó évtizedét Kold egy népfőiskola igazgatójaként töltötte. Kold „vára”, a dalumi népfőiskola volt az első, mely női hallgatókat is fogadott, a nyári hónapokban. Ez újításnak számított, hiszen a legtöbb népfőiskola csak téli programokat szervezett férfiaknak. Más népfőiskolák nyomdokain haladva Kold engedményt tett a tantervet illetően: a lélek építését szolgáló tantárgyakon túl elismerte a természettudományos ismeretek és gyakorlati készségek elsajátításának fontosságát, s tantervében kínálta az ezeknek megfelelő tárgyakat.

ma, mintegy százötven évvel az első szabadiskola alapítása után közel kétszáz olyan intézmény van Dániában, mely Grundtvig és Kold szellemében tanítja az iskolaköteles korosztályt. Általában nem bentlakásosak. A tanulói létszám tekintetében nagy változatosságot mutatnak. Némelyik több száz, túlnyomó többségük azonban száz alatti tanulóval dolgozik. A koldi kezdetek óta szükségszerűen modernizálni kellett az iskolák tantervét, de az alapelvek nem változtak: a szabadiskolák a mai társadalmi körülmények között is az egyéniség mind szabadabb és teljesebb kibontakozását kívánják elősegíteni. Az általános ismeretek elsajátításával egyenrangú fontossá tehát a művészeti-kreatív nevelés és a gyakorlati jártasság megszerzése a lehető legváltozatosabb területeken. A tantárgyi keretek lazák, gyakori az egész osztályra vagy az egész iskolára kiterjedő projektmunka, amelyben a részvétel minden tanulónak (és a közösségnek) sikerélményt nyújthat. A szelekció és a teljesítményorientáltság helyett tehát az egyéni és a közösségi feladatok változatossága és végrehajtásuk sikere készíti fel a tanulókat az életben való helytállásra.

A napi munka iskolagyűléssel kezdődik, ekkor beszéli meg az iskola közössége a legfontosabb teendőket. Elmaradhatatlan a közös éneklés és elhangzik egy-egy történet vagy vers is. A történetmondás, az élőlő kultusza a lehető legtöbb hagyományos tárgyat is áthatja, s a gyerekek gyakran maguk készítik el „tankönyveiket”. De az élőlőnek legnagyobb szerepe a történelemmel, irodalommal való ismerkedés során van. Dánia történelmével, a mitológia és a Szentírást történeteivel, alakjaival élőlő útján találkoznak a tanulók. Az eseménykrónika és az adathalmaz helyett a személyes példakeresés, a nemzeti hagyományokkal való azonosulás kap hangsúlyt. A közösségi, nemzeti kötődés az, mely biztosítja az egyéniség szabad kibontakozását, a tettekkészséget és a nemzet fennmaradását.

Mint minden magániskola esetében, a szabadiskolák irányításában is jelentős szerepet játszanak a szülők és a település más képviselői. Bekapcsolódnak az iskolai programok

szervezésébe, gyakran a tanításba is. A Szabadiskolák Országos Egyesülete mintegy száz éve működik, célja a tapasztalatcsere megszervezése, a szabadiskolák érdekeinek országos képviselése, a szülők beleszólási jogának őrzése, a hagyományok ápolása.

Az efterskole

A szabadiskolák egy különleges csoportját alkotják az ún. „folytató iskolák”. Grundtvig és Kold szellemében működő bentlakásos intézmények, a 14-18 évesek jelentkezhetnek ide. Általában egy, ritkább esetben két-három évet töltenek a tanulók az efterskolében. Ezekből az iskolákból is mintegy kétszáz működik Dániában, stabilan magas a szülők és a tanulók érdeklődése. Sokan állami általános iskolából jönnek ide, itt végzik el az alsó középfok egyik osztályát. Leggyakrabban az utolsó, a kilencedik vagy a tizedik osztályt. A továbbtanulók részére az efterskole is lebonyolítja az alsó középfokú záróvizsgát, s ebben eltér a szabadiskolák hagyományaitól.

Az efterskole egyik vonzerejét az adja, hogy sok tizenéves szeretne egy új környezetet kipróbálni, a szülők is bátorítják az önállóság első lépéseit. Vagy éppen a konfliktusokkal terhelt otthoni környezetből lehet ide menekülni, új barátokat, gondoskodó nevelőket találni. A szülőktől való függetlenedés, a bentlakásos iskola új életformát, nagyobb felelősséget, más kihívásokat jelent.

Nagy a változatosság az iskolák kínálatai között, sajátos pedagógiai hagyományaikkal, földrajzi elhelyezkedésükből adódó előnyeikkel, intézményi infrastruktúrájukkal versengenek a jelentkezőkért. Egyes iskolák nagy hangsúlyt fektetnek az elméleti tárgyra, mások a sportokra, de vannak olyanok is, melyek egy farmot vagy más termelő egységet üzemeltetnek. Mindegyiküknek célja, hogy a lehető legszélesebb tapasztalatot nyújtsa tanulóinak. A tanórákon kívül változatos szabadidős és közösségi tevékenységek folynak. Szervezésük, lebonyolításuk nagyrészt a tanulók feladata, csakúgy, mint a takarítás elvégzése vagy a konyhai kisegítés. A tanárok, a nevelők legtöbbször szintén az iskola területén laknak, egész nap a tanulók rendelkezésére állnak. Az efterskole számukra is inkább életforma, mint pusztán munkahely.

Az efterskolében eltöltött idő nagyban hozzájárul a tizenévesek egyéni és közösségi felelősségérzetének kialakításához vagy megerősítéséhez. Megtanulják a tanórán kívüli csoportmunkát is, lehetőségük nyílik olyan készségeik fejlesztésére, melyek a hagyományos iskola keretei közt estelge háttérbe szorulnak.

Mind a szabadiskolák, mind a folytató iskolák tanulói között nagyobb létszámban található az ún. „nehezebb esetek”, a különböző tanulási vagy szocializációs problémákkal küzdő gyerekek. A Grundtvig és Kold pedagógiáját követő iskolát a dán közvélemény türelmesebbnek, a teljesítményt szélesebben értelmezőnek tekinti, mint az állami iskolát. A családi légkör, a nevelők tanulókkal töltött magas óraszám, a bátorító környezet segíthet behozni a lemaradást vagy feloldani a konfliktust.

Az efféle általánosításokon túl azonban nagyon nehéz lenne éles határvonalat húzni a szabadiskolák és az állami általános iskolák között, főleg ha a pedagógusi mentalitást vizsgáljuk. Grundtvig és Kold pedagógiai elképzelései a kezdetektől eltelt másfél évszázad alatt iskolák ezreit hívták életre. Nézeteik széles körű társadalmi támogatottságot élveztek, hatásuk messze túlmutat iskoláik falán. Befolyásolták a demokratikus politikai intézménystruktúra kialakulását, az egész társadalom mentalitását.

hatásuk az oktatási rendszer egészét tekintve még nyilvánvalóbb. valamennyi pedagógusképző intézmény tanrendjében hangsúlyosan szerepel a dán pedagógiai hagyomány elmélete és gyakorlata, valamilyen szabadiskola-típus –leggyakrabban a népfőiskola– révén szinte minden pedagógusjelölt megtapasztalja a grundtvigi örökség mibenlétét. Ennek következtében nemcsak a szabadiskolákat, hanem az állami iskolákat is áthatja az egyéni szabadság tisztelete, a siker önmagához mért megbecsülése, a közösségi felelősségérzet, a közvetlen tanár-diák viszony.

A népfőiskola

A népfőiskola sajátosságai. Múlt és jelen

A népfőiskola a felnőttek szabadiskolája. Leggyakrabban egy négy-öt hónapos, bentlakásos tanfolyamon való részvételt jelent. Felvételi kíváncsi az életkoron kívül nincs, a 18. évét betöltött jelentkező az érdeklődése és személyes adottságai alapján választ a kínált kurzusokból. A népfőiskola a hallgatók teljesítményét vizsgák vagy osztályzatok segítségével nem méri, bizonyítványt nem állít ki, végzettséget, szakmát nem ad, átképzést nem folytat. A tanfolyam elvégzéséről szóló igazolást jó néven veszik a felsőoktatási intézmények, hiszen a felvételt kérő hallgató életpasztalatainak egyik bizonyítéka, de ezen túl nemigen van a népfőiskolának pontra, új pozícióra, aprópénzre váltható haszna. Mégis, a társadalom büszke a népfőiskola intézményére, a népfőiskolák létét a közvélemény helyeslése kíséri, fenntartásuk támogatása helyi közösségeket mozgósít, látogatása büszkeség forrása a hallgató számára, a család és a barátok körében.

Történelmi szerepük vitathatatlan. Hozzájárultak a paraszti osztály felemeléséhez, de a falunak, az agrárágzadaságnak adták vissza a kiműveltebb főket. Modern állampolgári ismereteket nyújtottak, és innovációt kezdeményeztek a hagyományosan konzervatívnak tekintett falusi lakosság körében. Mindezt úgy, hogy a hagyományörzés bástyái maradtak, a nemzeti kultúra letéteményesei. Vonzóerejük hamarosan kiterjedt a városi fiatalokra, s a 20. század elejére nem maradt a mozgalomtól érintetlen társadalmi réteg. A Dániába látogató külföldiek, a kivándorló dánok vitték magukkal a példát a világ legkülönbözőbb tájaira.

Vállalva a leegyszerűsítés kockázatát, azt mondhatjuk, a kis területen élő, kis népességű Dánia fennmaradását, nemzeti identitásának megőrzését, prosperitását köszöni a népfőiskolának. Azt a mentalitást képviseli, melyet pozitív nacionalizmusnak nevezhetnénk. Nem túlzás tehát általánosnak tekinteni pozitív társadalmi megítélésüket, s nem véletlen a fennállásuk óta magas hivatalos támogatottságuk. Kevés olyan oktatási intézményhálózattal találkozhatunk, mely ennyire független tudott maradni a mindenkori politikai elit törekvéseitől, vagy úgy is mondhatnánk, amely mint mozglaom mindenkori politika-felettségével tudta az aktuális nemzeti érdekeket szolgálni.

Mindez nem jelenti azt hogy egy-egy népfőiskola ne vállalta volna fel bizonyos politikai irányzatok törekvéseit. A legelső népfőiskola 1844-ben Roddingben, a dán-német elentékekkel terhelt Észak-Schleswigben nyitotta meg kapuit, s kiállt a dán kisebbség hivatalos nyelvhasználati joga mellett. De már itt tettenérhetőek annak az elismerésre méltó önmérsékletnek a csírái, mely a későbbi területi viták rendezése során a dánokat jellemezte. *Johan Wegener*, a népfőiskola első igazgatója egyik beszédében a következőket mondta: „A hazaszeretet nem jelenti azt, hogy ellenségünket gyűlölnünk kell, még kevésbé azt, hogy el kell fordítanunk fejünket attól a széptől és jótól, melyet más országokban láthatunk. A német nép nagyszerű, s a skandináv népek legközelebbi rokona. A rokonság, a szomszédság, a kulturális kapcsolatok, a hasonló érdeklődés, a közös szenvedés és féltelmek, a közös remények és vágyak, s bizonyos mértékig közös erények és bűnök a német népet legjobb barátunkká kellene hogy avassák.”(4)

Az ország nagy tarumaként élte meg, hogy 1864-ben elvesztette a déli tartományokat (s az első népfőiskolának helyet adó települést is). De ekkorra a népfőiskolák szellemi mozgalma és maguk a népfőiskolák olyannyira megrősítették a nemzeti érzést, a nemzethez tartozás gondolatát és a nemzetért érzett felelősséget, hogy Dánia hamar talpra tudott állni a háborús veszteség után, s új forrásokat tudott találni mind a szellemi, mind a gazdasági fejlődéshez.

sikerült tehát a kételkedők számára bebizonyítani, hogy a tudatlannak tartott, lenézett parasztság nagyon is tanulékony. Fogékony a „felvilágosításra”, az új eszmék befogadására. A népnevelők kincsesbányára bukkantak. Ideológiai, politikai meggyőződésük, pedagógiai elveik nagy változatosságot eredményeztek a létrehozott intézmények profiljában, de a grundtvigi hagyomány követése maradt a közös nevező. Még a 20. század „vörös” vagy „európai” népfőiskolái esetében sem a jelző, hanem a jelzett szó árul el többet az intézményről.

Az első ötven év töretlen növekedést hozott mind az iskolák, mind a népfőiskolát végzettek számát tekintve. Egy termékeny időszakot kiválasztva: 1865 és 1869 között 85 új iskola nyitotta meg kapuit. Amelyik nem tudott hallgatókat vonzani többé, vagy tanárai más aspirációt követve eltávoztak, az bezárt. A dinamikus növekedést mutatja, hogy míg az 1867/68-as tanévben 1500 körüli hallgatót tanítottak, a század végén a népfőiskolák száma 70-80 körül mozgott, és az éves beiskolázás több mint 5000 fő volt.

A 20. század statisztikája a háborúk és a nehezebb gazdasági időszakok miatt némi hullámzást mutat, de a népfőiskolák száma stabilizálódott, legtöbbször –jelenleg is– a száz körül jár. A mindenkori huszonévesek, a népfőiskolák legfontosabb korosztályának 15-20%-a kerül előbb vagy utóbb népfőiskolára, de a hallgatói létszámot nehéz általánosságban megmondani a rövid nyári tanfolyamok, a nyugdíjasok kéthetes népfőiskolai programjainak bevezetése s példátlan népszerűsége miatt. 1991-ben például a népfőiskolák 800 rövid tanfolyamra iskoláztak be hallgatókat a legkülönbözőbb korosztályokból.

A népfőiskolák jelentős változáson kellett hogy keresztülmenjenek már a hallgatók felkészültsége miatt is. Míg az első népfőiskolák a műveltség alapelemeit és gyakorlati ismereteket nyújtottak, a mai népfőiskolára jelentkezők döntő többsége érettségivel, diplomával, szakmával rendelkezik. Ennek megfelelően egészen más kurzusokat kínálnak a mai népfőiskolák. Pedagógiai alapvetésük magáan hordozza a folyamatos megújulás képességét, s a mozgalom népszerűbb és híresebb, mint valaha.

A hőskor nehéz körülményeit, az átalakított tanyákat, a nagy hálótermeket hamarosan felváltották a népiskola céljára tervezett épületegyüttesek. Kitüntetett szerepet mindenütt a nagy előadóteremnek szántak. Ez adott helyet –s mindezt jelen időben is írhatnánk– a reggeli gyűlésnek, a közös éneklésnek, itt hangoztak el a mindennél fontosabbnak tartott előadások, és esetleg itt zajlottak a közös étkezések. A nagyterem elmaradhatatlan kelléke az előadói emelvén, a emplomi szószék párja, és mögötte az egész falat betöltő festmény, mely a falusi élet egy jelenetét, a dán tájat vagy egy mitológiai történetet elevenít meg.

A legtöbb népfőiskola annak a falunak vagy tájegységnek a nevét viseli, ahol elhelyezkedik. Ez a tény is jelzi, hogy a települést és az iskolát szoros szálak fűzik össze. Az ország minden részéről, sőt külföldről is toborzódott hallgatók rendszeres kapcsolatban állnak a helyi közösséggel. Az előadásokra, ünnepekre, kulturális rendezvényekre hivatalosak a környékbeliek, s az iskolaszék tagja, tehát a döntéshozók között is szép számmal szerepelnek a település képviselői. A népfőiskolák így szoros kölcsönhatásban állnak a nekik helyet adó közösséggel és a mindennapi valósággal.

A népfőiskolák mindennapjai

A mai népfőiskolák méretükben, programkaikban, filozófiájukban óriási változatosságot mutatnak. Sokféle formáját nyújtják az eredeti eszme, a tanárok és a diákok közösségének megvalósítására. Büszkéek is egyéni sajátosságaikra, hangsúlyozzák másságukat, többek között azért is, mert ezzel tudnak versenyezni a jelnetkezőkért. Az iskolák meglehetősen kis létszámmal: 60-100-150 hallgatóval dolgoznak egy-egy tanfolyam idején. Külön népfőiskolai törvény (legfrissebb változatát 1991-ben fogadta el a parlament) tartalmazza azokat a szervezési feltételeket, melyek megvalósítása esetén az állami támogatás jár. Tartalmi kérdésekben természetesen teljes az intézményi autonómia.

A népfőiskola tanévét hosszabb, több hónapos tanfolyamok és a rövid kurzusok váltakozása teszi ki. Az egyes hallgatók néhány hónapot, de maximum csak egy évet töltenek a főiskolán. Az egy-két hetes rövid kurzusokat a népfőiskola többnyire a tanfolyamok közötti szünetek idejére szervezi. A részvétleért tandíjat kell fizetni. A hallgatók bizonyos tárgyak tanulása vagy készségek elsajátítása kedvéért jelentkeznek az adott népfőiskolára, de a jelentkezés célja messze túlmutat a megszerezni vágyott ismereteken vagy készségeken.

A rövid programok a lehető legváltozatosabb elméleti témákat kínálják vagy egy praktikus készség elsajátítását (pl. az eutanázia vagy szabás-varrás), de sokakat vonz a társasági élet vagy pusztán a környezet, a kikapcsolódás.

A hosszú tanfolyamok hallgatói leggyakrabban a fiatal felnőttek köréből kerülnek ki. A

középiskola befejezése és a felsőfokú továbbtanulási időszak között tartanak egy kis pihenőt a nem teljesítményorientált népfőiskolán. Új környezetbe akarnak kerülni, új barátokat találni, újfajta tevékenységeket kipróbálni. Sokan ez idő alatt döntenek el, hogy munkát keresnek-e majd vagy továbbtanulnak, s milyen szakirányban. Nagy számban található a népfőiskolások között munkanélküliek is.

A 2-4-6 hónapos tanfolyamokon való részvétel egy választott életformát jelent. A hallgatók általában kétágyas szobákban laknak, több szoba alkot egy lakóközösséget. Pontos beosztás alapján vesznek részt a takarításban, az éttermi és egyéb kisegítő munkában. A közösen végzett munka, az önkiszolgálás lényeges eleme a népfőiskolai életnek. Az így megspórolt fenntartási költségeket más célokra, például kirándulások támogatására fordíthatják. A közösségi életet néhány alapszabály irányítja (alkoholfogyasztás, hazautazás, pihenőidő stb.)

A napirend kitüntetett eseményei a közös étkezések. A dán hagyományoktól eltérően az ebéd a főétkezés, mert egyben iskolagyűlés is. Ekkor hangzanak el a hirdetések a különböző közösségi tevékenységekről, itt a legkönnyebb egy-egy feladatra jelentkezőket toborozni.

Délelőtt és déluátn folynak az órarend szerinti foglalkozások. Ezek között rendszeresen, az első népfőiskolák meghonosított hagyománya szerint szerepel egy-egy előadás, melyet egy tanár vagy egy meghívott vendég tart mindenki számára. egyébként a kötelező és aválasztott tantárgyak töltik ki a napot. A heti 25-35 óra választhatósága és beosztása nagy változatosságot mutat iskolánként. Egyes helyyeken a szervezett csoportok nagyrészt együtt vannak egész nap, és a tanfolyam választott programjának tárgyait közösen tanulják. Máshol teljesen egyéni órarend is összeállítható a kínálatból. Általános szabály, hogy az elméleti tárgyak és a művészeti vagy készségtárgyak fle-fele arányban tegyék ki a hallgatók órarendjét mind az „általános”, mind a „specializált” népfőiskolákon.

A Ryslinge Folkehojskole általános programokat szokott meghirdetni, főtárgyanként 1992/93-ban például a következőket kínálta: pszichológia, irodalom, ökológia, politikai ideológiák, filozófiatörténet, filmtörténet, életmód-történet, angol, francia, újságírás, etika, régészet és helytörténet. A hallgató heti 5-6 órát fősakként ezen tárgyak valamelyikéből vehet fel, s választhat mellé további egy-két stúdiumot kisebb óraszámúban. A gyakorlati tárgyak közül kötelezően választható a kerámia, grafika, textilmunka vagy a fotózás. kitüntetett szerepe van ezen a főiskolán 9is) a zenének: hangszereken lehet tanulni, működik több zenekar és kórus. Ryslinge jó példa abból a szempontból is, hogy gyakran tűzi ki egy-egy „hasznos” projekt megvalósítását. A megvásárolt szomszédos farm istállóépületéből a hallgatók alakították ki a zenetanulás termeit. Egy népi építészeti hagyományokkal foglalkozó csoport felépített egy tipikus zsúpfedeles tanyaházat, egy másik csoport néprajzi gyűjtéssel múzeummá rendezte.

A specializált intézményre jó példa az Ollerupi Atlétikai Népfőiskola. Féléves vagy egész éves sporttanfolyamai, rendkívül magas színvonalú sportlétesítményei és alapítója, *Niels Bukh* híre vonzza a hallgatókat. van saját atlétikai elitcsapata, amely rendszeresen kiváló eredménnyel szerepel a nagy nemzeti és nemzetközi versenyeken. De az igazi népfőiskolai hagyományhoz híven ez az intézmény is nyitva áll mindenféle korosztály és sportképesség előtt. Az igényes sportoktatás miatt egyetlen feltétel a jelentkezésnek a jó fizikai erőnlét. Az órarend felét a sportok teszik ki, a másik felében elméleti és művészeti tárgyak közül kell választani. Az elméleti tárgyak itt bizonyos értelemben a sport segédtudományaiként szerepelnek: jogi ismeretek, higiénia, anatómia stb., de a kínálatban szerepel az etika, az esztétika, az irodalom és a dán nyelv is.

Az órarendi foglalkozásokon túl számos alkalom nyílik –esténként vagy a hétvégéken– az egyéni hobbiknak való hódolásnak és a közös tevékenységeknek. Rendszeresek a táncestek, a stínjátszás, a meccsek, egy-egy születésnap is könnyen az egész iskolát mozgosító ünneppé válik. E programokban részt vesznek a tanárok is, gyakran egész családjukkal, hiszen ők is a népfőiskola területén élnek, s munkájuk messze nem ér véget az órákkal.

Különös...

A népfőiskolai életforma egyik alapeleme, hogy van idő az alapos, személyes ismeretség kialakítására, nem lehet megbújni a tanári vagy a hallgatói szerep mögött. A hosszú együttlét során az ember ráébredhet, hogy az első benyomásai felületesnek bizonyulnak, hogy a más társadalmi, családi háttérrel vagy generációt képviselők esetleg másként gondolkodnak, másban hisznek, más értékeket képviselnek. A többiek lehetnek irritálóak vagy passzívak, de lehetnek lelkesítőek és szórakoztatók is. Közösségben élve az ember minden cselekedetének többféleképpen értelmezhető jelentése van. Akarva-akaratlanul átértékelődik az ember én-képe, mert egy közösség tükrében mérheti meg önmagát és társait.

A két említett, eltérő profilú népfőiskola programja jól példázza a hagyományok továbbélését: az általános képzés, a személyiség komplex fejlesztése a cél. A népfőiskola lehetőséget nyújt mindenkinek, hogy a számára kedves dologgal foglalkozhasson, de ráveszi, hogy valami újat is kipróbáljon. Több tudást és fejlettebb készségeket nyújt, s ilyen módon is szolgálja az önismeret fejlesztését és az önkitaljesítést. A szélesen értelmezett tanulási folyamatot nem tereli szűk mederbe, nem terheli szorongással a vizsgára készülést. A népfőiskolán eltöltött idő –bár tevékenységgel és társasággal teli– tulajdonképpen elmélkedésre való: ki és mi vagyok, honnan jöttem, mit jelent itt és most a létem, milyen a körülöttem lévő társadalom, s milyen szerepek várnak rám szűkebb és tágabb környezetemben.

A hősor didaktikus népfőiskolái a 19. század nehezebb feltételei között könnyebben tudtak hallgatóik számára tömegesen érvényes válaszokat adni. Alacsony iskolázottságú, homogén hallgatósággal, egy lassan fejlődő társadalom keretei között dolgoztak.

A ma népfőiskolája nem tudja megadni a választ ezekre a kérdésekre, hanem olyan speciális körülményeket teremt, melyek fogódzót nyújtanak az egyén számára, hogy hol keresheti válaszait, hogyan élhet teljesebb életet.

Itt érdemes felhívni újra a figyelmet, hogy a szabadiskolákat –s így a népfőiskolákat– az állam tekintélyes mértékben szponzorálja. A jelenlegi rendelkezés szerint az intézmények fenntartási költségeinek 75%-át az állam biztosítja. Továbbá állami támogatást, ösztöndíjat kérhetnek a szociálisan rászorulóak, hogy a tandíjat ki tudják fizetni. mindezt egy olyan iskolatípus támogatására adja az állam, mely nem ad végzettséget vagy szakmát. Sarkítva úgy is mondhatnánk, az állam azért finanszírozza a népfőiskolákat, hogy ne adjanak képesítést. Az embert, az állampolgárt neveljék. Mégpedig a saját belátásuk szerint, ahogy a legjobbnak látják. A „szponzor” nem kíván beleszólni a tartalmi munkába, nem szabályozza sem a bemenetet, sem a kimenetet. A dán népfőiskola az intézményesített öncélúság, az egyéni, a közösségi és a társadalmi önmagáért valóság gyönyörű példája.

Viták keresztüzében

Az állam és a népfőiskola viszonya persze nem volt mindig felhőtlen. Majd egy évtizedig tartó vitát eredményezett az ifjúsági deviancia kezelésének kérdése. Az 1960-as évek végétől, amikor az ifjúsági alkoholizmus és kábítószerhasználat ugrásszerűen megnövekedett, az önkormányzatoktól a rendőrségig sokan úgy gondolták, hogy a deviáns fiatalok korrekciójára kiválóan alkalmas a népfőiskola. A szabályozott életmód, a közösség ereje helyére billenti az eltévelyedettet. A szenvedélybetegségben szenvedők, a javítóintézeti esetek népfőiskolára küldése valóban humánus elgondolásnak tűnhetett, de felkészületlenül érte a tanári gárdát. Az intézmény falain belülre tette, az ottani munkát veszélyeztette, de nem oldotta meg a problémát. Az Országos Népfőiskolai Egyesület tiltakozott, társadalmi vitát kezdeményezett, melynek eredményeképp az egész ifjúságpolitika átgondolására sor került. Számos javaslat fogalmazódott meg, új intézkedések, megoldási módok bevezetése kezdődött meg. A népfőiskolákat illetően kompromisszumos megoldás született, hogy maximum öt százalékot tehet ki a deviáns hallgatók létszáma, akiknek felvételéről az iskola maga dönt. Senkit se lehessen népfőiskolára „ítélni”. De az intézmény sem zárkozhat el teljesen az ifjúság és az egész társadalom e súlyos problémájának megoldásától.

A mozgalom modern történetében nem zajlott viharok nélkül a népfőiskolák alkalmazkodása az új társadalmi elvárásokhoz, illetve a hallgatók alkalmazkodása egy alapvetően múlt századi modell kívánalmaihoz.

A Dániában már 1966-ban kezdődő „68-as dióákmozgalmak” törekvései elérték a népfőiskolákat is. Több helyen (Ryslinge, Askov stb.) tört ki lázadás az igazgató személye, a bentlakásból eredő szigorú szabályok ellen. Egyes helyeken a hallgatók megtagadták az együttműködést az iskola fenntartásában való részvételben, s ezt könnyű volt azzal magyarázni, hogy ezeket a fiatalokat elkényeztette a második világháborút követő töretlen gazdasági fejlődés és a jóléti állam gondoskodása. Ezek a hallgatók már olyan családi és anyagi háttérrel rendelkeztek, melyhez képest sokkal szerényebben, szabadságukban korlátozottan kellett a népfőiskolán élniük. Néhány elbocsátott tanár és igazgató, tanulmányaikat megszakító hallgató árán viszonylag rövid idő alatt a népfőiskolák kerültek ki ebből a vitából győztesen. A népfőiskolai tanulmányokat önként vállalják a hallgatók, szabadságukban áll tájékozódni az egyes intézményekről, melyek között nagy különbségek találhatók, de beiratkozásukkal fel kell hogy vállalják a konstruktív magatartást.

A fegyelmi kérdéseket lehetett az intézményeken belül rendezni. Sokkal nagyobb hullámokat vetett az a párhuzamosan zajló vita, mely a népfőiskolák ideológiai-politikai befolyásáról szólt. Vajon a népfőiskola tanárainak feladata-e egy határozott álláspont vagy meggyőződés képviselése, vagy oly módon kell a hallgatókkal foglalkozniuk, hogy az önálló meggyőződés kialakításában mutassanak utat? A népfőiskola iskolaszéke, igazgatója elvárhatja-e tanáraitól, hogy egy adott nézetrendszer közvetítsenek, vagy szabad kezet kell adjanak?

Ez a vita a hetvenes évek elejének politikai kontextusába helyezhető. A több évtizedes szociáldemokrata kormányzás, a jóléti állam szigorú adópolitikája, az erős állami beavatkozás az 1970-es évek elejére kitermelte erős ellenzékét. Az 1972-es választásokon szétrobbant a megszokott politikai rendszer, tizenkettőre emelkedett a parlamentbe jutott pártok száma, erős társadalmi támogatást kaptak a liberális pártok, sőt még a szélsőjobb színezetű Jövőpárt is. A választók egy tekintélyes része úgy érezte és jelezte, hogy a társadalmi szolidaritás, az állami kontroll, a közösség egyén fölé helyezése meghaladja a kívánatos szintet.

Nem maradt így a társadalmi vitáktól érintetlen Grundtvig és Kold hagyománya sem, mely a nemzet erősségét, fennmaradásának kulcsát a nemzeti hagyományok megőrzésében és az északi identitás erősítésében látta. A népfőiskolák hagyományosan a nemzeti érzés –s ha úgy tetszik–, a dán nacionalizmus ápolói. (Mint tudjuk, ez már a kezdet kezdetén sem mutatott agresszív vonásokat, de Európa 20. századi történelme számos elrettentő példát produkált.) A nem sok eredménnyel hirdetett semlegesség, a német megszállás a NATO-hoz, majd az Európai Közösséghez csatlakozást eredményezte. Egyes főiskolák elleneztek ezeket a lépéseket, mások nyitottak az európai eszme, az internacionalizmus irányába.

E viták természetéből következően nem lehetett egységes álláspontra jutni a népfőiskolák követendő politikáját illetően. A módosított oktatási törvények tükrözték a társadalom új polarizálódását. Az 1970-es népfőiskolai törvény megkönnyítette a nem hagyományos népfőiskolák alapítását. Radikális tanárok egy-egy csoportja például kivált, s létrehozta a saját elképzeléseiknek megfelelő, egy-egy politikai irányzat vagy társadalmi mozgalom nyílt képviselőjét felvállaló „marxista”, „feminista”, „európai” stb. iskoláikat.

A mozgalom legtöbb intézménye azonban megmaradt a hagyományos, általános arculat mellett, azaz liberális maradt abban az értelemben, hogy nem kívánta meg tanáraitól a hasonló ideológiai elkötelezettséget. Az iskolaszékek a helyi sajátosságok és lehetőségek figyelembe vételével döntenek az adott népfőiskola általános célkitűzéseiről, működési elveiről, melyhez hozzárendelik a költségvetést. Ezek szellemében nevezik ki az igazgatót. Az igazgató joga a tanárok fleévtel, hivatalban maradásához viszont a testület jóváhagyása is kell. Ennek következtében tehát mindig helyi megegyezés és erőgyensúly kérdése egy adott nézetrendszer vagy mentalitás érvényesülésére. Végül pedig az a döntő, hogy a több lépcsőn, a kölcsönös kontrollmechanizmuson keresztül kialakított iskolai profil tud-e hallgatókat vonzani. Minden intézmény addig gazdagítja a

sokszerűség palettáját, amíg társadalmi igény van fennmaradására. A népfőiskolai mozgalom így már a sokadik értelemben szolgálja a demokrácia érvényesülését.

A népfőiskola szerepe és jövője

A mai népfőiskolákat bemutató kiadványban (5) *Ove Korsgaard* igazgató szentel egy fejezetet a mozgalom jövőjének, ennek kivonata következik.

A jelenlegi népfőiskolai törvény gyakorlatilag nem engedi meg a népfőiskoláknak, hogy az oktatás hagyományos értelmezése szerint „hasznosak” legyenek. Nem adhatnak képesítést, nem vizsgálhatók, nem szolgálhatnak semmiféle konkrét oktatáspolitikai elképzelést. Meglehetősen drága egy ilyen kiterjedt intézményrendszer fenntartása. Miért a hozzá való ragaszkodás?

A népfőiskola nem áll egyedül azon jelenségek, tevékenységek között, melyek „haszontalanok” a szó pragmatikus értelmében. Miért ünnepeljük meg a karácsonyt? Mi haszna az éneklésnek, a táncnak? Miért álmodozunk?

Régen bebizonyosodott, hogy az álmodásban, a „haszontalan” tevékenységek űzésében megakadályozott ember beteggé válik. A kizárólagos haszonelvűsége épülő társadalom életképtelen. A mai fejlet országokban tapasztalható válságtünetek azt jelzik, hogy a materiális gazdagság nem elegendő a gazdasági, ökológiai, társadalmi problémák megoldásához. A gazdagság fogalmánál modern értelmezéséhez nemcsak materiális-pragmatista, hanem kulturális megközelítésre is szükség van.

A népfőiskola célja és szerepe a kulturális gazdagság megteremtése. Ez a célmegfogalmazás visszanyúlik az „iskola” ógörög jelentéséhez a szó azt jelentette „szabad”, „semiben nem korlátozott”. *Platón* és *Arisztotelész* szóhasználatában az iskola a „jó és szabad élet”, a szabadidős tevékenység szinonímája is volt. Már ekkor sem jelentette a passzivitást, hanem azokat a munkavégzéstől mentes körülményeket, melyek között az ember létezése fölül gondolkodhatott. Szellemi tevékenységek révén gazdagíthatta az életről szerzett tapasztalatait, vonhatta le következtetéseit. Az antikvitás éles különbséget húzott a szellemi szabadságot jelentő oktatás-tanulás és a munka közé. A munka fogalma azóta óriási változásokon ment keresztül, mind fizikai, mind szellemi formájában életünk meghatározó eleme, öndefiníciónk alapja lett. Munka lett a tanulás, társadalmilag-gazdaságilag hasznos lett az oktatás.

Mindezek mellett azonban az iskola megtarthat valamit a szó eredeti jelentéséből. Kellenek olyan intézmények, többek között a népfőiskolák, melyben közös és egyéni gondolkodásra gyűlnek össze az emberek, hogy létüket, szerepüket a világban értelmezni tudják. Ez nem zárja ki a hagyományos értelemben vett testi-szellemi gyarapodást, új ismeretek és készségek elsajátítását, de az utóbbi nem lehet a kizárólagos cél.

Folyamatos felvilágosodásra van szükségünk önmagunkról, a társadalmunkról, gyökereinkről és a környezetünkről, melynek létezésünk révén részesei vagyunk. Ezt a felvilágosodást szolgálják a népfőiskolák, s ez a célkitűzés biztosítja jövőjüket.

Ove Korsgaard emelkedett szavai mellett jó néhány forrást idézhetnénk, mely a technológiai fejlődés okozta elidegenedés és elbutulás, a társadalmi darwinizmus versenyszellem és a szakbarbarizmus elleni harc fő bástyáit látja a népfőiskola intézményében.

A dán társadalomban olyan mértékig meghonosodott ez a felfogás, hogy jó néhány munkahely és más jellegű oktatási intézmény pozitívként könyveli el a népfőiskolai végzettséget. Nem lesz minden hallgató humánusabb, megértőbb, konstruktívabb vagy önálló kritikai magatartásra képes, de valamit mindezekből megtapasztal és esetleg elsajátít. Így a népfőiskola szelleme hozzájárul, hogy a társadalom felnőtt tagjai speciális tudásukon és objektíven mérhető teljesítményükön túl jobb munkát végezzenek, jobb konfliktuskezelő képességgel éljék családi, közösségi, társadalmi életüket. Hogy mindenki a képessége, tehetsége, kedve szerint, de vegyen részt az ország kulturális örökségének meőrzésében, érezzen felelősséget önmaga és környezete iránt.

Az a szerep, mely más társadalmakban egy szűk elite hárul, Dániában milliók szerepe lett. A népfőiskolák generációknak segítették behozni kulturális lemaradásukat, hozzájárultak a társadalmi egyenlőtlenség felszámolásához, a kulturális különbségek csökkentéséhez.

Nem véletlen, hogy éppen a népfőiskolai mozgalom révén fejtett ki hatást Dánia szinte jelentéktelenül kicsi országa az egész világon. A felnőttoktatás dán modellje sok nemzet oktatási és társadalmi reformtörekvéseit megtermékenyítette. Norvégia és Svédország könnyen átvette és sikerre vitte a modellt. A skandináv országok „társadalmi laboratóriuma” kiváló terepet nyújtott. De Skandinávián kívül kevés esetben sikerült a modell átültetéséhez egyszerre előteremteni mindent: anyagi támogatást, tanárokat, hallgatókat. Magyarországon a két világháború között elsősorban a Református Egyház játszott jelentős szerepet a mozgalom meghonosításában, majd a 1990-es évek rendszerváltozása keltette életre a népfőiskolákat.

Nehét előre látni, milyen változásokat hoz a dán népfőiskolák életébe a fejlett világ társadalmi korszakváltása. Nem lesz-e jogos a provincializmus, a nacionalizmus, a befeléfordulás bírálata, mely már manapság sem teljesen alaptalan? Működőképes lesz-e a posztindusztriális társadalomban az az állampolgári eszmény, melyet a mai dán társadalom konszenzussal támogat? Működik-e majd ugyanez kifelé, egy globális kontextusban?

Most, az 1990-es évek közepén erős a törekvés a hagyományok folytatására. De vannak már, akik a jövő század kérdéseit feszegetik.

Az Ollerupi Szabad Tanárképző Főiskola

A dán szabadiskolai rendszer végére maradt egy sajátos pedagógusképző intézmény bemutatása.

Egy kitérővel kezdve: a dán oktatási törvények szerint a magán és szabadiskolákban ugyanolyan fizetési kategóriák léteznek, mint az állami intézményekben. Ezzel a rendelkezéssel az állam elejét veszi annak a jelenségnek, mely sok országban megfigyelhető. Dániában az oktatási magányszektor nem kínál jobb fizetéseket, a tanerőket is az iskola típusa, ideológiai arculata, nem a magasabb javadalmazás vonzza. A szabadiskola szabadsága abban is érvényesül, hogy felvehet képesítés nélküli, vagy nem pedagógus végzettségű munkatársakat is tanári munkakörbe. A rendszernek azonban van saját tanárképző intézete is, az ún. Szabad Tanárképző Főiskola (Den fire lærerskole).

A második világháború, a német megszállás idején merült fel komolyan az a veszély, hogy a dán szabadiskolai mozgalom háttérbe szorulhat, grundtvig és Kold hagyománya elhalványodhat, ha nem jön létre egy olyan felsőoktatási intézmény, mely hivatalból ezt az áramlatot szolgálja. Több megghiúsult kísérlet után, a halódó ollerupi népfőiskola megvásárlása révén sikerült otthont teremteni az első és a szakma máig egyetlen alapítványi magánfőiskolájának.

Sok tekintetben egyedülálló ez a főiskola. Mintegy húsz évre volt szükség a jelenleg is érvényes működési koncepció megszilárdításához, az állami pedagógusképzéstől eltérő vonások intézményen kívüli elfogadtatásához.

Sajátos a főiskola felvételi eljárása, és a többi dán tanárképző intézménynél is magasabb a hallgatók átlagéletkora, 25-27 év. A jelentkezők döntő többsége olyan iskolatípusból, a szabadiskolákból jön, amely nem ad osztályzatokat, pontoakt. Sok jelentkezőnek megvan az évekkorábban letett érettségi vizsgája, de a főiskola csak a tizéves alapiskolázottság meglétét kéri számon. A felvételi egy beszélgetéssorozatból áll, melyet a főiskola oktatói és már felvett hallgatói folytatnak a jelölttel. Emberi tulajdonságokra, kommunikációs készségére, életpasztaira kíváncsiak. A beszélgetések eredménye felvétel, eltanácsolás vagy „időkérés” lehet. Ez utóbbi alapján azt tanácsolják a jelentkezőnek, hogy töltsön el még valamennyi időt munkával, külföldi utazással vagy egy népfőiskolán, mert alkalmas lehet a tanulmányokra, ha tapasztaltabb és érettebb.

A tanulmányi idő öt év. Az alapozó első négy félévet, a kötelező stúdiumokat egy több hónapos vagy egész éves tanítási gyakorlat követi. A gyakorló iskolát a hallgató választja ki, ahol teljes tanári munkakört lát el, teljes fizetést kap. A gyakorlóév során a főiskola szaktanácsadóival folyamatosan konzultál. A gyakorlati év után a hallgató további két évig tanul, ekkor már órarendjében magas a választott tantárgyak száma, s ekkor specializálódhat valamelyik szabadiskolai korosztályra. A főiskola mindennapjainak szervezése, beosztása nagyon hasonlít a népfőiskolákéhoz.

A tapasztaltság és érettség a felvételkor és a tanulmányok elvégzéséhez azért döntő, mert a hallgatók úgy jutnak el a diplomáig, hogy egyetlen formális vizsgát sem kell letenniük. A főiskola bentlakásos, a tanórákon való részvétel kötelező, a szóbeli és írásbeli feladatokat kell megoldani, a közös projekteken részt kell venni. Az oktatók és a hallgatók döntenek el a főiskola általános tanrendi útmutatóján belül, hogy pontosan mivel kívánnak foglalkozni az egyes tantárgyakon belül. Ennek eldöntését hosszadalmas vita előzheti meg a félév elején. Ez a tervezésre szánt időszak alakítja ki a csoport és az egyes hallgatók motivációját. A tesztek és a vizsgák ösztönző erejének helyét a magas motiváció, a tanulmányok iránti elkötelezettség tölti ki. Közösen és folyamatosan értékelik az elvégzett munkát. A diplomát az oktatói gárda ítéli oda a hallgatóról, munkájáról szerzett benyomások alapján, s a diplomához szöveges értékelés csatolnak.

Sajátos követelményrendszere miatt az ollerupi főiskola vonzza a „csodabogarakat”. Sokszor megfogalmazódott az a vád, hogy felvesz olyanokat, akik a hagyományos felvételi követelményeknek nem felelnek meg máshol. Különösen az idősebb, harmincas-negyvenes hallgatók között található olyanok, akik más pályán kudarcot vallottak, vagy nem voltak sikeresek családi-baráti kapcsolataik alakításában. A főiskola közegében próbálják újragondolni céljaikat, valóban sokszor próba-szerencse alapon. Az intézmény bírálói úgy vélik, hogy mivel pedagógusjelöltekről van szó, veszélyes lehet a pátyolgatás. A főiskola azonban kitart missziója mellett. A kritikus eseteket eltanácsolja, de türelmes a mindenkiben fellelhető érték megtalálásában, a pozitív személyiségfejlődés, a pályaválasztás elősegítésében. Egy sokszínű oktatási rendszer csak jól járhat a színes tanáregyéniségekkel, a változatos emberi mintákat képviselő pedagógusokkal.

A végzetteknek nemigen van elhelyezkedési problémája. Különbözeti vizsgát annak kell tennie, aki állami iskolában akar tanítani. Egyébként az Ollerupban szerzett diplomát szívesen fogadják a legkülönbözőbb kulturális intézmények, egyesületek és persze a nagy számú szabadiskolák bármelyike. A grindtvigi pedagógiai felfogást valló iskolákban helyezkedik el a végzettek túlnyomó többsége.

Az ollerupi főiskola épületében kapott helyet, de tőle független az a kutatócsoport, mely Grundtvig és Kold pedagógiai munkásságát, valamint a szabadiskolákat kutatja. Az állandó kutatást az állam finanszírozza, és ösztöndíjakkal vonzzák a hazai és külföldi kutatókat. Az ország egyik legnagyobb pedagógiai szakkönyvtárát gondozzák itt, melynek tekintélyes részét a teljességre törekvő Grundtvig-gyűjtemény és a róla szóló dán és nemzetközi szakirodalom alkotja.

JEGYZET

- (1) The Danish Folk High Schools, 1980, 14.p.
- (2) The Danish Folkehojskole Today, 1992, 4.p.
- (3) The danish Folk High Schools, 16-17.p.
- (4) uo., 27.p.
- (5) The Danish Folkehojskole Today, 1992.